

G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce et la place de leurs peintures dans le développement de l'icônographie chrétienne* (ἀντίτυπον ἐκ τοῦ *Bulletin de la Commission des Monuments historiques de Roumanie*, τόμ. XXVII, τεύχ. 82 τοῦ ἔτους 1934, Bucarest, 1936 σελ. 1-41 μετὰ 85 εἰκόνων).

Ὁ πατὴρ de Jerphanion, ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ γνωστὰ εἰς εὐρύτερον κύκλον τὰ καππαδοκικὰ μνημεῖα, ἅτινα ἀπὸ ἐτῶν ἔξετάζει, ἐκδόσας τρεῖς τόμους Λευκωμάτων καὶ τὸ κείμενον τοῦ Α' τόμου (βλ. Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμον Γ' 345 καὶ ἔξῃς, τόμον Ι' σελ. 485 κ. ἔ. τόμον ΙΑ' σελ. 519 κ. ἔ.), ἔδωκε πρὸς δημοσίευσιν σειρὰν διαλέξεων γενομένων ὑπ' αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1935 εἰς τὸ Δελτίον τῆς *Commission des monuments historiques* τῆς Ρουμανίας, ἣτις καὶ προσεκάλεσε τὰς διαλέξεις του ταύτας.

Ἐν αὐταῖς ἔξετάζει κυρίως τὴν περιοχὴν τοῦ ἁγίου Προκοπίου (Ürgüb), τοὺς ἰδιορρυθμοὺς τῆς βράχους μετὰ τῶν λαξευμένων ἐντὸς αὐτῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, περιγράφει τὰς τοιχογραφίας των, καὶ κάμνει τὴν μεθοδικὴν χρονολογικὴν κατάταξιν αὐτῶν, τονίζων τὴν σημασίαν των διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας καὶ προσδιορίζων τὴν θέσιν, ἣν καταλαμβάνουν αὐταὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ καθόλου.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας βιβλιογραφικὰς σημειώσεις μου ἔχω δώσει λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ὑπὸ π. de Jerphanion ἔξεταζομένων καππαδοκικῶν μνημείων· ἐνταῦθα ἀρκοῦμαι νὰ τονίσω ὅτι καὶ ἡ συνολικὴ ἐν τῷ ρουμανικῷ Δελτίῳ ἔκθεσις εἶνε σαφεστάτη, πολλὰ δὲ προβλήματα θίγει ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐπιτυχῶς ἔρουνᾷ. Οὕτως ἀποβαίνει καὶ ἡ νεωτέρα αὕτη μελέτη του πολῦτιμος ὁδηγὸς διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ τὰ ποικίλα προβλήματα αὐτῆς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Fr. Gerke, *Der Sarkophag des Iunius Bassus (ein Meisterwerk der frühchristlichen Plastik)* Berlin, 1936.

Εἰς τὰ πολυτελῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ἐν Βερολίῳ γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου «*Bilderhefte antiker Kunst*», ἔξεδόθη ἐφέτος ὡς Heft IV ἀξιολογωτάτη μονογραφία τοῦ ἐν Βερολίῳ καθηγητοῦ κ. Gerke περὶ τῆς περιφήμου σαρκοφάγου τοῦ Ἰουνίου Βάσσου, τῆς ἀνευρεθείσης τῷ 1595 ὑπὸ τοῦ Πάπα Κλήμεντος 8ου ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπισκευῶν τοῦ Ἱεροῦ

Βήματος τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου Ρώμης, τῆς φυλασσομένης νῦν εἰς τὴν Santa Grotta τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, ἦτοι πλησίον τοῦ μέρους ἔνθα καὶ ἀπεκαλύφθη.

Ἡ σαρκοφάγος αὕτη, κοσμουμένη εἰς μὲν τὴν πρόσοψιν δι' ἀναγλύφων καλλιτεχνικῶν παραστάσεων (σκηνῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης) εἰς δύο ζώνας διατεταγμένων κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἔχουσῶν ἀρχιτεκτονικὸν βάθος σαρκοφάγων, εἰς δὲ τὰς στενάς πλευράς δι' ἔρωτιδέων μὲ κλάδους ἀμπέλου καὶ εἰς τὸ κάλυμμα διὰ σκηνῶν ἐκ τοῦ βίου τοῦ θανόντος, ὡς χρονολογημένη ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους ἐπιγραφῆς τῷ 359 μ. Χ., ἐνέχει διὰ τὴν χριστιανικὴν τέχνην μεγίστην σπουδαιότητα, καθόσον εἶνε ἔργον ἐποχῆς καθ' ἣν-ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς- «ἀφ' ἑνὸς συντελεῖται ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς τέχνης καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἔθνικὸς κόσμος δίδει τὴν τελευταίαν του μάχην πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν» (τῷ 361 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναβιώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν).

Ὁ συγγραφεὺς παρέχει λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ βάθους τῆς σαρκοφάγου καὶ τῶν διακοσμούντων αὐτὸ θεμάτων, τῶν ἔρωτιδέων, τῶν εἰκονογραφικῶν σκηνῶν κλπ., αἱ ἐπιτυχεῖς δὲ ἀναλύσεις καὶ συγκρίσεις κατανοοῦνται πληρέστερα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως θαυμασιῶν εἰς ἀπόδοσιν λεπτομερῶν εἰκόνων τῶν διαφόρων τῆς ἀξιολογώτατης ταύτης σαρκοφάγου μερῶν.

Τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν τοῦτο δεῖγμα τῆς τέχνης τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος, ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας, εἶνε τὸ τελειότερον τῆς ἐποχῆς του, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν «ῥαῖον ρυθμὸν» (stil) καὶ διακοσμεῖται μὲ σηνὰς συνενούσας τὸν ἱστορικὸν καὶ μυστηριακὸν χαρακτῆρα.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κατακρίνοντας τὴν διάσπασιν τῶν θεμάτων εἰς τὸν διάκοσμον τοῦ καλύμματος, τῶν πλαγιῶν πλευρῶν καὶ τῆς προσόψεως, ὁ συγγραφεὺς διαβλέπει συνέχισιν ἀρχαιοτέρου διακόσμου καὶ ἐνότητα ἰδεῶν (εἰς τὸ κάλυμμα εἰκονίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν καθημερινὴν του ζωὴν, εἰς τὰς στενάς πλευράς μὲ τὸν τρυγητόν, τὸν θερισμόν καὶ τοὺς ἔρωτας (τὰς ὥρας τοῦ ἔτους), συμβολίζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι τοῦ κόσμου, ἡ πρόοδος τοῦ χρόνου, ἡ γέννησις καὶ ἡ φθορά, εἰς δὲ τὴν πρόσοψιν μὲ ἱστορικὰς σηνὰς εἰς δύο ζώνας (κάτω ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἄνω ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης) συνυφαίνεται τὸ σύμβολον καὶ ἀπηχεῖ ἡ ἰδέα τοῦ χριστιανικοῦ θανάτου, τῆς λυτρώσεως).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν τῆς ἐκλεκτικότητος τῶν σκηνῶν τούτων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ὁ συγγραφεὺς, ὁπαδὸς τοῦ ἀπολύτου συμβολισμοῦ τῆς εἰκονογραφίας τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης, ἔξαιρει τὸν συνεκτικὸν τῶν δεσμῶν διαβλέπων εἰς τὴν διάταξίν των εἰς δύο ζώνας θεολογικὴν σκέψιν (ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς ἐπαγγελίας τῆς λυτρώσεως, βασιίζεται ἡ πλήρωσις αὐτῆς διὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστοῦ). Ἐρμηνεύει τὴν ἰδέαν ἐκάστης σκηνῆς, ἡ ὁποία συνυφαί-

νεται πρὸς τὰ ἱστορικά πρόσωπα, καὶ ἐξαίρει τὴν δημιουργικὴν σημασίαν τῶν σαρκοφύγων τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅποτε ἀνεφάνησαν αἱ πρῶται παραστάσεις τῶν σκηνῶν τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων ὡς εἰκόνες συμβολίζουσαι κατ' ἐξοχὴν τὸν θάνατον τοῦ χριστιανοῦ ὡς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Χριστόν.

Ἡ ἰδιαίτερα σημασία τῆς σαρκοφάγου τοῦ Ἰουνίου Βάσσου εἶνε ἢ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σταιροῦ διὰ πρῶτην φορὰν παράστασις τοῦ Χριστοῦ ἐν αἰωνία δόξῃ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θρόνου, ἣτις τόσον θεμελιώδη θέσιν κατέλαβε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν (Παντοκράτωρ).

Σύμφωνος πρὸς τὸν βαθύτερον συμβολισμόν ὄλων τῶν σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, εἶνε καὶ ἡ διὰ τῆς τέχνης ἔκφρασις τοῦ λυρισμοῦ, τῆς πραότητος, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγιότητος, διακεχυμένων εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα τῶν συνθέσεων, τὰ εἰκονιζόμενα ἐν τῇ σαρκοφάγῳ ταύτῃ τοῦ Ἰουνίου Βάσσου, τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως σπουδαιότητα τῆς ὁποίας δικαίως ἐξαίρει ὁ συγγραφεύς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Th. Whittemore, The mosaics of St. Sophia at Istanbul (second preliminary Report work done in 1933 and 1934). The mosaics of the Southern Vestibule, Oxford University press for the Byzantine Institute inc. Paris, 1936. (Κείμενον σελίδες 57, Πίνακες 20).

Ἐνεργῶν τὸν καθαρισμὸν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως ἀμερικανὸς βυζαντιολόγος κ. Whittemore ἐδημοσίευσε κατ' αὐτὰς εἰς δευτέρον τεύχος, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀμερικανικοῦ βυζαντινοῦ Ἰνστιτούτου, τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1933-1934 θαυμασίαν ψηφιδωτὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μὲ τοὺς Αὐτοκράτορας Μ. Κωνσταντῖνον καὶ Ἰουστινιανὸν ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἄνωθεν τῆς μεγάλης πύλης τῆς νοτίας εἰσόδου, ἣτις συνδέει τὸ «Προπύλαιον» μὲ τὸν ἐσωτερικὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ.

Τὸ νέον τοῦτο μωσαϊκὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστὸν μόνον ἐκ περιγραφῶν τῶν κατὰ καιροὺς περιηγητῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἀναλαβόντων κατὰ τὸ ἔτος 1848 τὰς στερεωτικὰς τοῦ ναοῦ ἐργασίας ἀδελφῶν Φοσσάτι, οἵτινες ἐκάλυψαν ἐκ νέου τὰ ἀναφανέντα μωσαϊκά, δὲν εἶχε δὲ οὐδαμοῦ οὔτε ὡς σχέδιον ἀπεικονισθῆ.

Ὁ κ. Whittemore εἰς τὸ τεύχος τοῦτο (προκαταρκτικὴν ἔκδοσιν) παραθέτει ἐν τέλει τοῦ συντόμου ἀλλὰ μεθοδικῷ καὶ ἐξαντλητικῷ κειμένῳ, ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοκριτικῆς ἀναλύσεως, παλαιογραφίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως συνοδευομένου δὲ καὶ ὑπὸ τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ, εἴκοσι λαμπροὺς πίνακας, δι' ὧν δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν